

Associació
Memòria
de **Mallorca**

www.memoriadesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 28 / Gener 2014

Agenda

**Cercant Justícia
a l'Argentina**
24 gener. 19.00 h.
Club Diario de Mallorca
(C/ Puerto Rico, 15. Polígon de Llevant, Palma)

Taula-debat a càrrec de:

- Felip Moreno
Querellant i declarant a la Causa Argentina; militant antifrancista i víctima de tortura
- Merçona Puig Antich
Querellant i declarant a la Causa Argentina; germana menor de Salvador Puig Antich, assassinat pel franquisme el 1975
- Maria Antònia Oliver Palis
Querellant i declarant a la Causa Argentina; neta i neboda de víctimes i assassinats i desaparició forçada, representant de Mallorca i dels querellants de Mallorca a la Causa
- Pedro de Echave
Membre de Memòria de Mallorca; militant querellant i declarant a la Causa Argentina i documentalista del procés

Presenta i modera: Marisa Goni, periodista

Organiza:

www.memoriadesilles.org

Cercant Justícia a l'Argentina
24 de gener a les 19.00 h
Club Diario de Mallorca. Palma
Taula-debat

Concert per a la Memòria
26 gener. 18.00 h. Auditori de Porreres
Mallorca a la Querrel·la Argentina
a càrrec del
Quintet Lluís Vives

Concert solidari per sufragar les despeses derivades del viatge a Argentina per declarar a la Causa A592/10 per genocidi i crims de lesa humanitat

Hi col·laboren:

Organiza:

www.memoriadesilles.org

Concert per a la Memòria
26 de gener a les 18.00 h
Auditori de Porreres
Concert solidari

El franquisme a judici

Començam un nou any amb les bones sensacions de que el dret a la Justícia, la Veritat i la Reparació per part de les víctimes del franquisme, els serà reconegut finalment, segons les expectatives que des de la justícia Argentina i els informes de l'ONU ens arriben.

Ha hagut de ser un tribunal argentí que per primera vegada reconegui que a Espanya n'hi ha víctimes i botxins. I des de la Comissió de Drets Humans de l'ONU s'exigeixi més determinació per part de l'estat espanyol en la investigació i recerca dels desapareguts del franquisme. Els temps estan canviant en matèria de Memòria, malda-ment a alguns no els agradi, els quals des de la seva majoria rebutjen en el Parlament que l'apologia del franquisme pugui ser declarada delictiva. La defensa d'una dictadura assassina no és delictiva, però, segons la Llei de Partits, no és delictiva l'apologia del terrorisme i la violència i il·legalitza del partit en qüestió? Franquisme és igual a violència, i és igual a terrorisme, i d'estat. Però el franquisme no s'ha anat mai, encara és aquí enverinant la política i la justícia, encarregant-se de que tot quedi "atado y bien atado".

Les ferides no es tancaran mai sense una vertadera reconciliació, i no aquesta mentida de l'esperit de la Transició i la seva Llei de Amnistia. Les víctimes han de tenir justícia, només així tendran l'oportunitat de perdonar als responsables. Però al nostre país n'hi han molts que ni tan sols reconeixen que hi va haver víctimes; i això que som el segon país del món amb més desapareguts -140.000- després de Cambòia: perquè si hi ha víctimes, hi ha necessàriament culpables.

Memòria de Mallorca viatja a l'Argentina per a declarar a la querella contra el franquisme

Maria Antònia Oliver, presidenta de MdM

El passat dia 28 de novembre, dos membres de MdM, empeníem viatge cap a l'Argentina. Anàvem, amb altres col·lectius de víctimes del franquisme de tot l'estat, a activar la querella que instrueix a Buenos Aires la jutgessa Maria Servini de Cubría, i a declarar en nom de MdM i de 30 querellants de Mallorca.

Amb una agenda molt completa i intensa, visitarem els centres clandestins de detenció "El Olimpo" i "La Esma", i el memorial d'homenatge a les víctimes de la dictadura "El Parque de la Memòria". És impressionant el respecte i estimació que té el poble argentí en aquests espais, com treballen descobrint, rescatant i recuperant la seva història, així com també ho és l'aplicació de polítiques públiques de la Memòria encaminades a assolir els drets de les víctimes i a preservar els DDHH.

Mantinguérem reunions amb l'equip argentí d'advocats de la querella, amb la plataforma argentina que dona suport a la causa i amb el grup de viatgers declarants. Uns dies de companyerisme entranyables que no oblidarem mai, recordam

especialment la tendresa, i a l'hora també la fermeza, en que una companya de 88 anys, Ascensión Mendieta, reclamava els ossos del seu pare, assassinat i enterrat a una fossa franquista.

Visitarem la Federació d'Associacions Gallegues i el Casal de Catalunya. Ens entrevistarem amb mallorquins exiliats a Argentina, concretament amb els néts de Julià Fullana Monserrat de Llucmajor, assassinat i desaparegut a Mallorca l'any 1937; els hi lliurarem terra de la fossa on està enterrat el seu padrí i un dossier amb la informació de la investigació realitzada per MdM.

Mantinguérem audiències institucionals, destacant la que efectuarem en grup, al Palau de Justícia, amb la jutgessa Maria Servini de Cubría. També ens rebé el Comitè de DDHH del Parlament Argentí, el Senat de la Nació, la Universitat Nacional de la Plata i reconeguts col·lectius de DDHH, entre els que cal destacar el de "Las Madres y Abuelas de la Plaza de Mayo". Va ser un honor el poder acompanyar-les a una de les seves històriques i habituals rondes exigint veritat, justícia i reparació, i un plaer compatir sopar amb dues de les més combatives, na Nora Cortiñas i na Mirta Acuña.

I finalment, ens presentarem als Tribunals de Comodoro Pi, al Jutjat número 1, el dia que per primera vegada una representació de víctimes del franquisme de Mallorca vàrem ser escoltades per la Justícia. La declaració en seu judicial va ser la culminació dels nostre viatge. Acol·lides, escoltades i protegides com a víctimes per la Justícia hem donat les primeres passes per aconseguir deixar de ser-ho. ■

Crèdits:

Han col·laborat:

Mª Antònia Oliver París,
Josep Delgado Muñoz, Marçal Isern Ramis, Manuel Jardón Cabezas, Lluïa Bosch Rubio,
Mª Àngels Recio García,
Jaume Moragues Martí i
Juan Hernández Jover

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blas Guevara

Temps de la Memòria
és el butlletí trimestral
de l'Associació Memòria
de Mallorca.

La publicació no es fa
responsable de les opinions
dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte
amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

El grup es troba a l'aeroport de Barajas

Mª Antònia i Peter al Parque de la Memoria

Paqui Maqueda i Merçona Puig Antich amb Mª Antònia Oliver de fons, esperant a que la jutgessa rebí el grup en audiència

Arribada del grup a Buenos Aires

Visita al Centro de Memoria "Olimpo"

El grup abans de ser rebut per la jutjessa

Ascensión Mendieta i Mª Antònia

Ronda amb Las Madres y Abuelas de la Plaza de Mayo

Menjar del grup i companys argentins

Visita a la Comissió de DDHH del congrés argentí

CONVOCATÒRIA D'ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA 2014

Benvolgudes companyes i benvolguts companys.
D'acord amb el que marquen els nostres estatuts,
es convoca la VIII Assemblea General.

Data: 22 de febrer de 2014

Lloc: Can Alcover, a Palma (Carrer de Sant Alonso, 24)

Hora: A les 10.00 h

Ordre del dia:

1. Lectura i aprovació de l'acta de l'assemblea anterior.
2. Memòria econòmica i d'activitats 2013.
3. Aprovació dels comptes de l'any 2013.
4. Informe i resultats del viatge i de la declaració judicial de MdM a l'Argentina.
5. Aprovació de la renovació de càrrecs de la Junta Directiva.
6. Precs i preguntes.

Aprofitam per recordar-vos que podeu ingressar la quota anual de socis 2014 al compte corrent 2056 0004 49 4102006399 de Colonya Caixa de Pollença, indicant el vostre nom i el concepte, o si ho preferiu abonar-la en efectiu el dia 22 de febrer a la mateixa Assemblea.

Gràcies com sempre pel vostre suport i fins aviat.

Maria Antònia Oliver Paris,
Presidenta de Memòria de Mallorca

Calvià, 20 de gener de 2014

Intervenció de conservació i restauració de la làpida homenatge als republicans del cementiri de Montuïri

Per Manuel Jardón Cabezas i Lluïcia Bosch Rubio

La làpida forma part d'un Memorial als republicans inaugurat en el cementiri de Montuïri, el dia 4 de novembre del 2012, el qual renovava el monument instal·lat en el 1977. El dia 25 de novembre del mateix any, fou objecte d'actes vandàlics que tengueren com a conseqüència la fragmentació de la làpida. (Fig. 1)

Amb l'objectiu de restituir la legibilitat a la peça i salvaguardar la unitat del monument, es va proposar un tractament especialitzat lligat als principis de la Llei 16/1985, de Patrimoni Històric Espanyol, que defensa la conservació i protecció del patrimoni històric.

La làpida presentava una intervenció anterior, efectuada el mateix mes de novembre, en la que es realitzà una adhesió d'una placa de marbre macael a la part posterior de la làpida, amb la finalitat d'unificar-la i donar-li estabilitat, ja que aleshores es trobava fragmentada.

Quan fou examinada en el laboratori de restauració, s'elaborà el següent diagnòstic:

1. Dels seixanta fragments recuperats, la majoria podien ser situats, i per tant varen ser remuntats.
2. Presentava els talls de fractura de les juntes disgregats i no permetia la readhesió dels fragments perquè es descomposaven; cosa que es feia indispensable la consolidació dels elements constitutius del marbre, prèvia a qualsevol altre tractament.
3. La falta de cohesió dels talls de fractura disgregats provocaren pèrdua de suport, per lo que quan es remuntà la làpida, presentava encaixos i llacunes que varen haver de ser tractades.
4. La reconstrucció de la làpida de Carrara havia de ser paral·lela a la reconstrucció de la làpida de macael; ja que en una anterior intervenció es va utilitzar un adhesiu no reversible i no es podien separar.

D'aquesta manera, en base a la proposta tècnica presentada, el tractament efectuat fou el següent:

1. **Consolidació:** Per recuperar la cohesió entre les partícules que constituïen les peces de marbre, es va emprar un consolidant amb base d'hidròxid càlcic, Ca(OH)_2 , que un cop aplicat, i per contacte amb l'anhidrid carbònic atmosfèric, CO_2 , produeix la carbonatació transformant-se en Carbonat Càlcic, CaCO_3 , component bàsic del marbre. A més a més, aquest producte es compon de nanopartícules, que optimitzaven els resultats, afavorint la penetració i consolidació en profunditat.
2. **Readhesió:** La readhesió dels fragments es realitzà amb una resina epoxi de dos components i fraguat lent; ara bé, degut al gran nombre de frag-

ments i la diversitat de forma i dimensions, es realitzà un mapa de situació de tots ells, establint l'ordre en el qual havien de ser adherits, per tal d'assegurar la correcta adhesió.

3. **Ancorat:** Degut al pes dels dos fragments més grans de la làpida, es féu necessari l'ancorat dels mateixos. Aquest procediment fou una de les actuacions més delicades degut a la dificultat d'encaixar el conjunt. Per a tal efecte, es practicaren dos orificis a les dues parts de la junta del macael, perfectament paral·lels entre ells i perpendiculars a l'amplada de la làpida; amb un diàmetre d'11 mm, per acollir unes tiges de fibra de vidre i resina que s'enfonsaven dins el marbre 7'5 cm per banda. (Fig. 2)
4. **Neteja:** Per a tal finalitat, s'optà per l'ús de diferents sistemes aquosos, entre els quals es realitzà una primera neteja amb aigua i sabó PH neutre per eliminar els dipòsits superficials; i, pels dipòsits més resistents, es preparà una dissolució de bicarbonat sòdic aplicada per a una neteja generalitzada, i l'ús de la Papeta AB-57, per a zones puntuals.
5. **Reintegració de les llacunes:** Una vegada foren totalment remuntats tots els fragments, es tractaren les llacunes amb un morter de calç, pols de marbre i ciment blanc; material de la mateixa composició química que la peça original. Aquesta opció fou la seleccionada rera la realització de diverses proves previes efectuades sobre un suport inert i sobre una mostra de marbre macael.
6. **Reintegració cromàtica del text:** Per al tractament del text, es realitzaren cales de solubilitat de la pintura que encara romania a les concavitats de les lletres. Finalment, es va repintar a pinzell el text amb una pintura acrílica negra, específica per a suport petri exposat en ambients exteriors.

La restauració de la làpida va ser assumida com a contribució a la Memòria Històrica, i així des d'un principi es renuncià als honoraris pertinents per a la realització de la tasca. Finalment, també cal esmentar que, la ràpida reacció de les persones que recolliren i salvaguardaren gran part dels fragments de la làpida, fou essencial per a la seva recomposició. Així com també la sensibilitat d'aquelles que consideraren el valor de la peça, malgrat el seu estat ruïnós, i acudiren a tècnics especialitzats. ■

Agraïments: Tomàs Bosch Payeras, Joan Pey i Oliveras, Tomeu Lliteres Julià

Equip tècnic de Restauració:

Manuel Jardón Cabezas: manueljc@restaura.org
Lluïcia Bosch Rubio: lluciabr@restaura.org

La placa en homenatge als republicans de Montuïri morts en defensa de la llibertat va ser inaugurada l'any 1977, i el novembre de 2012 va ser restaurada i ampliada, amb el noms dels devuit montuïrers assassinats pels feixistes i dels quatre campaners morts i enterrats a les portes del cementiri. Un mes després, l'endemà de la segona festa de Nadal, el Memorial apareixia destruït: els autors o autors del fet havien fet bascular el muret i la placa de marbre, girant-lo aposta perquè no deixar-lo caure sobre les rajoles amb els noms de les víctimes. La placa de marbre de l'any 1977 va quedar feta miques.

La inauguració del Memorial havia rebut crítiques a *Contrainfo.cat*, per figurar-hi la paraula "republicans" i la bandera republicana, i el mateix matí que es destruïa el Memorial, els voltants de Montuïri apareixien amb consignes pintades del grup Arran. Encara hi ha restes, darrere l'Hostal. El 1r de novembre de 2013, el Memorial ha estat re-inaugurat, amb la placa de marbre de 1977 restaurada. (J.Q.)

25 RELATS: Mallorca 1936

4ª ENTREGA

QUERELLA DESTINADA AL JUZGADO NACIONAL EN LO CRIMINAL Y CORRECCIONAL FEDERAL Nº 1 DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES - REPÚBLICA ARGENTINA, EN LA CAUSA 4591/10 POR GENOCIDIO Y/O CRÍMENES DE LESA HUMANIDAD

DATOS DE LA PERSONA QUERELLANTE

• **Nombre:** María Cunill Aragón

DATOS DE LA VÍCTIMA DIRECTA

- **Nombre:** Juan Cunill Cañellas
- **Edad:** 45 años
- **Origen:** Santa María (Mallorca - Baleares)
- **Grado de parentesco:** padre

HECHOS

Mi padre era pastelero de profesión y militaba en un sindicato anarquista.

Trabajó en Palma en el conocido y popular horno de Santo Cristo, hasta que en 1921 se trasladó a Cádiz contratado por un industrial gaditano para trabajar en su comercio dedicado también a la pastelería. Allí conoció a mi madre y se casaron, poco después compraron un bar llamado "La Diana" ubicado enfrente del cuartel militar de Santa María, donde acudían muchos militares.

Mi padre fue detenido el mismo día 19 de julio en la puerta del bar de su propiedad, que fue precintado. Les incautaron todos sus enseres por orden de la Comandancia Militar.

Fue detenido siendo civil y estando desarmado. Primero ingresó en la prisión provincial, después en la llamada fábrica de Torpedos, habilita-

da como prisión para albergar a numerosas personas que como él fueron detenidas sin cargos y a consecuencia del golpe militar contra el Gobierno legal de la República, y finalmente en el Penal de Santa María, de donde desapareció el día 25 de octubre de 1936. Durante su detención, pudo cartearse con mi madre y tenemos cartas que demuestran su paso por los mencionados centros de detención. Mi madre, un día acudió al último de estos siniestros lugares donde estuvo y le dijeron que lo habían fusilado el día anterior, entregándole sus ropas.

Mi madre estaba embarazada de mí cuando mataron a mi padre. Ya con tres hijas pequeñas a su cargo –mis hermanas–, se trasladó a Palma donde vivía la familia de mi padre y allí nací yo. Poco después, mi madre, y debido a la pena por el asesinato de su marido, y al trabajo sin descanso para poder criarnos, que día y noche ejercía lavando ropa, enfermó de tuberculosis y se trasladó de nuevo a Cádiz, a mí me dejó al cuidado de mis tíos. Murió poco después. Sin padre, sin madre, separada de mis hermanas, con las propiedades de mis padres robadas por los franquistas, siempre tuve la pena y el miedo en el cuerpo, pero también la firmeza de que cuando pudiera recuperaría la memoria de mi padre y la convicción de que algún día conseguiría que se nos hiciera justicia.

Parece que en España no es posible hacerlo, **es por eso que acudo a su juzgado, para que se condene a los culpables del asesinato de mi padre y obtener la justicia que se me ha negado siempre.** ■

La Creu del port de Sóller (III)

Informe de Memòria de Mallorca

El judici i la sentència:

“En la ciudad de Palma de Mallorca y siendo las nueve y media del día quince de diciembre de mil novecientos treinta y siete, se reunió en la Escuela de Artes y Oficios el Consejo de Guerra de Oficiales Generales para ver y fallar la causa nº 16 del pasado año seguida contra el Capitán de Carabineros D. JUAN RIPOLL OLIVER, Teniente de carabineros don Zacarías Gimeno Briones, Sargento de carabineros D. MANUEL BRAULIO HERNÁNDEZ, Cabo de carabineros JOSÉ MUÑOZ ENRILE¹⁸, cuatro carabineros y dos paisanos radiotelegrafistas; oído en audiencia publica el apuntamiento, los informes orales del Fiscal y los Defensores, habiendose practicado prueba y hallandose aquellos a disposición de la Sala y

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el día 19 de julio de 1936 se declaró el Estado de Guerra en estas Islas y al siguiente día por sospecharse que la Estacion radio-telegrafica de Muleta funcionara en perjuicio del Movimiento Nacional, dispuso la Comandancia Militar de Baleares que unos oficiales del Ejercito la ocuparan y reconocieran y a tal efecto en las primeras horas de la tarde del día 20 unos cuantos Oficiales salieron en dos coches para la ciudad de Soller en la que **no se detuvieron ni se presentaron al capitán D. Juan Ripoll, Comandante Militar de la misma**, para llegar cuanto antes a dicho lugar por si podian sorprender infraganti a los radio-telegrafistas y llegados a un recodo del camino abandonaron los coches, los que quedaron custodiados por el Teniente de Caballeria D. Manuel Isassa y Cabo de Infanteria conductor Adriano Amorós, emprendiendo los demás la subida a la Estacion de radio la que ocuparon y procedieron a revisar los telegramas recibidos y demás documentación, poniendola en condiciones de evitar su funcionamiento y para que no quedara abandonada fué el Teniente de Caballeria D. Francisco Javier Lizasoain a buscar una pareja de la Guardia Civil y al percibir un disparo se aceleraron las gestiones para abandonar el edificio, junto con los radio telegrafistas y documentación, percatándose los oficiales, al salir de la misma, que se hallaban rodeados por completo de carabineros al mando del Sargento D. Manuel Braulio, siendo objeto de toda clase de vejámenes, insultos y actos de indisciplina¹⁹ y con-

ducidos en calidad de detenidos a la playa del puerto y de alli al Ayuntamiento de Soller.

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el procesado D. Juan Ripoll Oliver Capitan de la 2ª Compañía de Carabineros con destino en Soller tuvo noticias por el Cabo de la Guardia Civil Comandante del puesto de que se habia declarado el Estado de Guerra el día 19 de junio del pasado año, **sin recibir noticia alguna de la importante resolucion de sus Jefes naturales, no adpotando él ninguna resolucion dada la tranquilidad que reinaba en Soller**, si bien ordenó a dicho cabo que estuviera en el Cuartel con sus fuerzas pues si les necesitaba les avisaria y al siguiente día al presentarse de nuevo el Cabo con un oficio del Sr. Gobernador Civil de la provincia a él dirigido para que se le propusiera el nombre de dos vecinos de Soller y de Fornalutx para designar los Alcaldes y considerando que tal gestion le correspondia por su caracter de Comandante Militar procedió a iniciar gestiones para tal fin sin que procediera tampoco en la mañana de dicho a proclamar oficialmente en Soller el Estado de Guerra, tomando la resolución de hacerlo por la tarde para lo cual ordenó al repetido Cabo fuera a su domicilio para de alli ir juntos a cumplir tal cometido. En la tarde del citado día 20 se dirigió al Puerto en busca de la persona propuesta para Alcalde de Soller y al llegar al mismo y percibir tiroteo se trasladó al cuartelillo de carabineros sito en dicho puerto, encontrando en aquel al Teniente de Caballeria Sr. Isassa y Cabo Amorós que alli habian sido conducidos detenidos por el Cabo de Carabineros procesado José Muñoz Enrilez y a pesar de ir dicho Oficial de uniforme no le reconoció como tal ni tampoco despues de acreditada su personalidad, desatendiendo la denuncia que le hizo de la insubordinación del referido Cabo de carabineros y fuerzas a sus órdenes asi como la sugerencia de que fuera enseguida a la Estación de Radio Muleta porque aquel preveia un choque violento entre los carabineros y sus compañeros, ordenando el Capitán que hasta que él se trasladara al Ayuntamiento de Soller [...] procedió a dar conocimiento oficial de la declaracion del Estado de Guerra leyendo el Bando correspondiente de un recorte de un periódico que lo contenia por no haber recibido un ejemplar oficial de tal disposicion. Segui-

¹⁸ S'ha de fer notar que a l'encapçalament de la sentència apareixien clarament diferenciats, amb els noms escrits amb lletres majúscules, els tres homes que serien executats.

¹⁹ Cal tenir ben present que els actes d'indisciplina els estaven cometent els militars que s'havien sublevat, és a dir, els qui ocuparen l'estació de ràdio, i no els carrabiners.

damente ordenó al alférez de carabineros Sr. Gimeno fuera al puerto de Soller a recoger y conducir al Ayuntamiento a los demás oficiales y una vez en él después de comunicar con la Comandancia Militar de Baleares los puso en libertad, disculpándose de los incidentes acaecidos. El Capitán Ripoll en cumplimiento de la orden recibida de la Comandancia de Carabineros concentró en Soller el día 20 de julio las fuerzas a su mando, cuya concentración disolvió sobre las doce horas y acordó nuevamente en las primeras de la tarde, no habiendo procedido a la inmediata detención del autor de la muerte del Teniente Sr. Lizasoain, pues tuvo noticia del hecho en el mismo día en que se realizó prestando aquel servicio normal hasta tal día en que fue detenido.

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el procesado alférez de carabineros D. ZACARIAS GIMENO BRIONES al llegar al puerto de Soller para recoger a los Oficiales detenidos por los carabineros se dió cuenta de que los mismo se hallaban acorralados por los carabineros al mando del Sargento D. Manuel Braulio, no tomando tampoco providencia alguna con el autor de la muerte del Oficial referido siéndole arrebatada en su presencia por dicho Sargento y el Capitán de Infantería Sr. Zayas la documentación que aquel llevaba de la Estación de Radio y al advertirle dicho Capitán al procesado que la consideraba de suma importancia para descubrir las actividades sospechosas de aquella, inquirió el Alférez quien la tenía y al entregársela el radio-telegrafista, que la había recibido del Sargento, este se la quitó, devolviéndola al repetido radio-telegrafista, permitiendo con su actitud el que no haya podido llegarse a conocer cual fuera en definitiva la que se recogió en dicha estación y alcance de su contenido.

RESULTANDO que el Consejo declara probado que sobre las cuatro de la tarde del día 20 de julio el Capitán de Carabineros Sr. Ripoll ordenó al Sargento D. Manuel Braulio, que se hallaba en el puerto, mandara una pareja a la radio Muleta para su custodia y que él con el resto de la fuerza se concentrara en el Ayuntamiento de Soller, órdenes que aquel desobedeció y al divisar dos coches que con Oficiales del ejército subían por el camino que conduce a la misma, dispuso por propia y personal iniciativa y animado de aviesas intenciones²⁰ que la fuerza a sus órdenes se distribuyera en dos grupos para detener a aquellos y a tal efecto ordenó al Cabo José Muñoz Enriquez²¹ que con unos números embarcara con dirección al repetido lugar y él por tierra se dirigió al mismo sitio, ascendiendo todos a la Estación bajo

su mando. Una vez en ella y dados a conocer los Oficiales, dicho procesado manifestó al Capitán de Caballería D. Manuel Rubio de forma insolente y agresiva que no le bastaba el carnet militar para considerarlo como tal **diciéndole que no se fiaba de ellos y que no podían intervenir la radio por pertenecer la misma al gobierno constituido a cuyas órdenes él estaba y al que no había mas que obedecer** por lo que tenía que detenerles y desarmarles viéndose obligados los Oficiales a entregar sus pistolas ante la actitud de aquel y alguno carabineros a sus órdenes, agregando el Sargento que a él le sobraban carabineros para matarlos a todos, siendo conducidos los Oficiales, telegrafistas y paisanos, que en aquel lugar se hallaban, al puerto de forma afrentosa los primeros, contrastando esta actitud con la observada con los demás individuos a los que dejaron en libertad; no permitiendo el repetido Sargento que el hermano del muerto abrazara su cadáver. (Este hecho fué objeto ya de otra causa y ejecutado su autor en virtud de sentencia firme).

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el procesado Cabo de Carabineros José Muñoz Enrilez al embarcar con unos números les dijo a estos que había que ir a por los Oficiales como fuese y al encontrar detenidos los coches con el Teniente de Caballería D. Manuel Isassa y Cabo de Infantería D. Adrián Amorós les ordenó levantar los brazos y a su fuerza que los cacheara, haciéndolos colocar de espaldas a una pared, previo desarme, interrogando en forma agresiva al Oficial sobre el motivo de su viaje y al contestarle aquel que por orden del Comandante Militar de Baleares iban a incautarse de la Estación de radio, **le replicó el procesado que no había confusión, que lo único que debía hacerse era obedecer a Madrid y a nadie mas y que no había mas Comandante Militar que el Gobierno constituido**, procediendo a la detención del Sr. Isassa y Amorós que por su orden fueron conducidos al cuartelillo del Puerto, mientras que él y sus carabineros continuó la subida a la radio. Este procesado se puso de acuerdo con el carabinero que mató al Teniente Sr. Lizasoain para huir en una embarcación, no consiguiéndolo por haber desistido quienes debían proporcionarle los medios.

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el procesado carabinero Manuel Rodríguez García se destacó del grupo que por orden del Cabo Muñoz Enrilez encañonaba al Teniente Isassa y Cabo Amorós obligándoles también a tener las manos en alto y retroceder hacia una pared bajo la amenaza de abrirles la cabeza de un tiro, repitiendo con insistencia que había que terminar con ellos de una vez, y llegado a la Estación fue el que impulsó a los demás carabineros e incitó al Sargento D. Manuel

²⁰ Judici de valor del tribunal. En justícia, mai no es pot fer.

²¹ S'equivoquen contínuament amb els seus llinatges. Era José Muñoz Enrile.

Braulio para que se agrediese a los Oficiales, dando voces desaforadas al mismo tiempo que les decia que eran esclavos del capital y que lo que querian era que volvieran los curas, llamandoles fanaticos y crios, a la par que los tuteaba de forma chulesca.

RESULTANDO que el Consejo declara probado que el corneta de carabineros Joaquin Garcia Pelaez al ser cacheados el tal repetidos Teniente y Cabo, requirio al carabinero que los cacheaba que se apartara de ellos con obejto de matarlos, siendo este procesado de los que iban en vanguardia al bajar detenidos a los Oficiales, habiendo intervenido tambien en los proyectos de fuga de que quedan hechos mencion.

RESULTANDO que examinadas las alegaciones formuladas por el Minsiterio Fiscal y Defensores asi como los elementos probatorios testificales y documentales aportados a esta causa para poder discernir la responsabilidad que alcanzara a los procesados carabineros Hermenegildo Estrens Lucas y Gines Morenilla Morales y radiotelegrafistas procesados D. Eugenio Losada Fiol y D. Julian Conesa Lopez, respecto de los dos primeros por los hechos que le fueron imputados por la acusacion en cuanto a su intervencion en los actos criminosos contra los Oficiales del Ejercito en la Estación de Radio y en cuanto a los segundos por su actuacion en la misma por sospechase se hubiera mantenido desde ella comunicacion con buques de guerra y mercantes en perjuicio del Movimiento Nacional e interferido voluntaria y maliciosamente las emisoras oficiales, aparece que sometidos unos y otros a un estudio sereno y ponderado, ya mirados aisladamente y en su conjunto, como contrastados entre si, se toma el convencimiento de que carecen de consistencia justificativa bastante y suficiente para llevar al ánimo de la Sala la conviccion firme y resuelta se hubieren cometido, por parte de dichos procesados, hechos delictivos acreedores de sancion penal. De los informes unidos a la causa aparece que el procesado carabinero Hermenegildo Estrens Lucas es persona de buena conducta y antecedentes y no consta sea elemento desafecto al Movimiento Nacional; del Sr. Losada figura estaba afiliado a Izquierda Republicana y fué Gestor del Ayuntamiento de Soller demostrando con sus gestión que su ideologia no era de caracter extremista y es de buena conducta pública y privada, y en cuanto al Sr. Conesa aparece igualmente se persona de buena conducta pública y privada, afiliado al partido de la C.E.D.A. y que asistia a los actos religiosos.²²

RESULTANDO que al folio 569 se une un oficio de la Comandancia de carabineros en el que se hace constar que el procesado Alferez D. Zacarias Gi-

meno Briones ha pasado a situacion de retirado por haber cumplido la edad reglamentaria el 1 de octubre último.

RESULTANDO en la hoja de servicios del Capitan de Carabineros D. Juan Ripoll y del Alferez D. Zacarias Gimeno Briones consta que el dia 24 de agosto del pasado año al frente de su Compañia y Seccion respectivamente marcharon al frente de operaciones de guerra en esta Isla en el cual permanecieron en lucha con el enemigo hasta el dia 4 de septiembre siguiente en que aquel reembarcó, prestando a entera satisfaccion los cometidos que se les confiaron.

CONSIDERANDO que si se recogieran separadamente la serie de hechos declarados probados en los resultandos cuarto, quinto, sexto y septimo merecerian distintas censuras penales por tener cada uno de ellos [...] definicion en distintos articulos de la Ley militar Adjetiva, a juicio del Consejo deben ser apreciados todos ellos conjuntamente atendiendo no solo a la intencion que animaba a sus autores y a fin que perseguidos sino muy especialmente a la relacion que tienen con los fines del Movimiento Nacional Salvador de España, contra el cual se pronunciaron aquellos de forma explicita e inequívocamente desafecta y a todas luces contraria, por lo que se estiman como constitutivos de un delito consumado de adhesión a la rebelión comprendido y sancionado en el párrafo [...] del artículo 238 del Código de Justicia Militar²³ del que se aprecia autoría responsable por ejecucion directa libre y voluntaria a los procesados Sargento D. MANUEL BRAULIO FERNANDEZ, Cabo de carabineros JOSE MUÑOZ ENRILEZ y carabineros MANUEL RODRIGUEZ GARCIA y JOAQUIN GARCIA PELAEZ: teniendo en cuenta la Sala a efectos de señalar la extension de la pena que la misma debe ser impuesta en su grado máximo a los dos primeros por concurrir cerca de los mismos como circunstancia de agravación de su responsabilidad la enormes trascendencia que tuvieron los hechos que realizaron, el muy grave producido al servicio y ser los de más graduación militar de los dos grupos en que se dividió la fuerza para conseguir el fin que perseguian." ■

Continuarà al proper número

²² Ells mateixos desmunten, per tant, la teoria conspirativa que els havia servit per atacar les instal·lacions de la ràdio i provocar els aldarulls que acabarien amb la mort de varies persones. Els radiotelegrafistes que, segons ells, enviaven correus a la generalitat i/o a vaixells de guerra i mercants posant en perill l'èxit del "Movimiento" eren, segons les seves informacions, i segons les resolucions de la sentència, persones properes al moviment i afiliades a la CEDA i que anaven a missa, circumstàncies, aquestes dues darreres, absolutament esculpatòries.

El trauma mallorquí de la Guerra i el Franquisme. Una anàlisi històrica i psicològica (1936-1975)

Per Maria Àngels Recio

9ª PART

Durant el Govern de Pétain, empitjoraria la vida dels refugiats espanyols: se sospita d'ells i els hi persegueix. Molts serien tancats novament als camps o lliurats als franquistes.

Sembla que Franco demanà, a Pétain, 3.617 dirigents republicans i sindicalistes¹ però el govern de Vichy concedí poques extradicions, això sí, col·laborà amb la Gestapo (Geheime Staatspolizei o Policia Secreta nazi) per a detenir, entre uns altres, a Lluís Companys Jover, president de la Generalitat catalana, a qui poc després de lliurat als franquistes, aquests últims, li maten dins els fossats del castell de Montjuïc de Barcelona. Clar que també: «L'ambaixador de Franco a París [i després a Vichy], José Félix de Lequerica, s'ocupà personalment de perseguir dirigents i intel·lectuals republicans, com Max Aub, que fou deportat a Algèria, al terrible camp de concentració de Djelfa (on escriví el *Diari de Djelfa*)»². I tot perquè Pétain accepta col·laborar amb els nazis a canvi de quedar-se al Govern, per contra, el general Charles de Gaulle (subsecretari de Guerra), vol combatre'ls, per això s'exilia a Londres on Churchill li reconeix com a representant legítim de França. De Gaulle, el devuit de juny de 1940 pels micròfons de la BBC, dirigint-se als seus compatriotes, critica la decisió de Pétain i fa una crida a la rebel·lió del poble francès, diu que l'haver demanat l'armistici suposa que: «les Forces franceses de terra, de mar i d'aire seran totalment desmobilitzades [...], el territori francès serà totalment ocupat. I el Govern francès serà depenent d'Alemanya i Itàlia [...] Aquest armistici [continua insistint De Gaulle,] és no només una capitulació sinó una esclavitud [...]. França està compromesa a no depositar les armes si no és amb l'acord dels seus aliats. Mentre els aliats continuen la guerra no té el dret a rendir-se a l'enemic. [...] És absurd considerar la lluita com perduda. Sí, hem tingut una gran derrota [...], hem perdut la batalla de França [...] Però encara ens queda un bast imperi, una flota intacta, grans summes d'or. Ens queden els aliats [...] Ens queda la gegantesca possibilitat de la indústria americana [...]. Aquesta guerra és una guerra mundial [...] És per tant necessari replegar una força francesa tan gran com sigui possible». I finalitza De Gaulle, amb la següent proclama: «Convido a tots els francesos que vulguin romandre lliures a escoltar-

me i seguir-me»³. Se li sumen uns pocs oficials i dos mil soldats francesos entre els quals hi havia tres-cents legionaris espanyols⁴, així comença a formar De Gaulle les Forces de la França Lliure, que juntament amb els britànics obriren un nou front de guerra a les possessions de França a Algèria, i allí, tornarien a afegir-se més republicans i sindicalistes espanyols refugiats en aquell país africà.

3.1.4. Tànger

Al mateix temps que els nazis entraven a París, els franquistes s'apoderaven de Tànger. L'ocupació de Tànger la matinada del catorze de juny de 1940 en realitat havia estat autoritzada per Gran Bretanya i França, i tenia una durada temporal; no obstant això, transcorreguts cinc mesos, «el novembre malgrat les protestes britàniques, es va integrar formalment Tànger al Protectorat espanyol»⁵. Amb aquesta decisió unilateral de Franco d'apropiar-se de Tànger, es complia un vell desig dels militars africanistes que mai havien estat d'acord amb l'Estatut Internacional per a Tànger, la signatura de la qual, havia tingut lloc pocs mesos després del cop d'Estat del general Primo de Rivera aquell 1923. Un dels arguments esgrimit pels africanistes, era que com la ciutat de Tànger es trobava geogràficament rodejada pel Protectorat espanyol devia pertànyer a Espanya, a més d'afegir uns altres arguments històrics, culturals, etc., però Gran Bretanya no ho acceptà, no volia que la seva flota marítima pogués ser interceptada quan feia escala a Gibraltar.

Una vegada les tropes de Franco entren a Tànger, i malgrat que la guerra civil espanyola feia més d'un any que havia acabat, els franquistes farien el mateix que ja havien fet i continuaven

³ [en xarxa]. <<http://www.bbc.co.uk/news/10339678>> [consulta: 30/12/2013]. De Gaulle faria la crida el dia devuit però com el seu missatge no va quedar enregistrat de forma permanent, tornà a gravar-ho passats quatre dies, el vint-i-dos de juny de 1940.

⁴ Marquard, Alberto. 2010. «La Nueve. Los olvidados de la victoria». [en xarxa]. <<http://www.ciberdocumentales.com/ver/235/la-nueve-los-olvidados-de-la-victoria/>> [consulta: 6/12/2012].

⁵ M. Ros, Franco/Hitler 1940..., pàg. 30.

Tres dates són fonamentals en la història de Tànger: 1906, 1912 i sobre-tot 1923. L'any 1906 té lloc la Conferència d'Algeciras on el Marroc es divideix en tres Zones: la francesa, l'espanyola i la internacional de Tànger. El 1912, dins l'Acord hispà-francès es decidí un règim especial per a Tànger però degut a la Primera Guerra Mundial la seva redacció no es faria fins al devuit de desembre de 1923, quan neix el nou Estatut de la ciutat; a partir d'aquest moment, Tànger serà zona internacional administrada nominalment pel sultà del Marroc, i efectivament per set països europeus (inclòs Espanya), entre els quals Gran Bretanya i França tindrien la màxima influència.

Aquest estudi compta amb el patrocini del

¹ Citat a A. Beevor, *La Guerra Civil española*, Barcelona, Editorial Crítica, 2005, pàg. 642.

² A. Beevor, *La Guerra Civil...*, pàg. 643..

encara fent a Espanya i al Protectorat espanyol de Marroc: assassinar i esfereir als republicans i als sindicalistes. Existeix un testimoniatge, el d'Ángel Vázquez Molina, nascut a Tànger el 1929 on viuria fins al 1965 que s'instal·la a Madrid. A la capital d'Espanya, el 1977 escriví una novel·la, *La vida perra de Juanita Narboni*, on deixa constància d'aquella ocupació posant en boca de la protagonista les següents paraules:

«Ahora están deteniendo a todo el mundo. Al hermano de Marineta Medina [la mare de l'autor, que es deia a la vida real Mariquita Molina], que se pasó toda la guerra española con la camisa azul y el brazo en alto, lo han llevado al Hacho [una de les presons més terribles de Ceuta, coneguda pels seus continus assassinats] porque dicen que antes de la República era anarquista y que no tenía bautizados a los hijos. El marido de Magda se está hinchando a fuerza de delatar gente. En Tetuán, [recordem, capital del Protectorat espanyol] las puertas de las casas de los masones las marcan, como en Alí Baba, y por las mañanas se llevan a los hombres y los fusilan. A la hermana de la Momi, a la Quemada, la han fusilado por espía. Los españoles que han llegado denuncian a los judíos soi-disant que están en el servicio secreto y se los entregan a los alemanes. Dido Zarraf, advertido por Noli Guerrero, no fue a las nogas el viernes y pudo refugiarse en el Consulado Británico, donde pusieron una lancha a su disposición y en medio del Estrecho alcanzó a su familia que huía para Inglaterra en un cargo. ¿Qué clase de juego es éste? A Caridad la han pelado y le han dado aceite de ricino. Todo este ambiente de terror mezclado con el joqueo de siempre [...] Los falangistas fichan a todos los españoles que van al Kursaal y hay que andar con un ten con ten que para mí se quede. Estado de terror. Ya te puedes imaginar cómo tengo los nervios... Aurelia, que fue siempre como rojona, y era de las que tocaban hierro cuando veía pasar un franciscano, ahora es la primera que levanta el brazo y todos sus hijos llevan boinas rojas. Tenemos que andar con un sigilo... Papá nos reunió anoche en su despacho y nos recomendó prudencia, nosotras estamos protegidas por la bandera inglesa»⁶.

⁶ A. Vázquez, *La vida perra de Juanita Narboni*, Madrid, Edicions Cátedra, 2009, pàg. 210-211.

S'ha reproduït el text sense traduir al català, doncs com el mateix autor diu, escriví aquesta novel·la utilitzant «el llenguatge immediat –el llenguatge parlat– d'uns molts concrets i característics habitants de la ciutat de Tànger. D'aquest Tànger que fou terra de ningú i de tots –Zona Internacional– [...] Varies van ser les llengües que allí van tenir ús natural però, a part de l'àrab, a totes les va dominar un castellà popular –del poble– alimentat per la Baixa Andalusia, i molt particularment, per aquests hebreus sefardites, [...] amants conservadors durant segles d'un castellà arcaic, estès al seu dia pel Mediterrani [...] Direm que aquesta particular forma de expressar-se d'aquests hebreus sefardites, sobretot, a les classes més populars, i, per tant, més autèntiques, es coneguda com *yaquetía*». *Ibid.*, pàg. 119.

Existeix també una pel·lícula homònima de Farida Benlyazid realitzada el 2006.

I disposam d'un altre testimoni més proper: Gabriel Riera Sorell. A aquest aleshores jove mallorquí li havíem deixat pàgines enrere junt als seus companys de fugida quan pretenien passar-se del Protectorat espanyol al Protectorat francès, no ho havien aconseguit encara que per molt poc, perquè els marroquins els van entregar als militars espanyols, i aquests darrers els retornen novament a Tetuan, encara que no al Batalló de Treballadors on es trobaven abans de la fugida, sinó que els porten a la Presó Europea de Tetuan, on foren instal·lats els quatre amics tots sols separats de la resta de presos comuns; per aquest motiu, quan van arribar presos polítics des de Tànger, Gabriel Riera i els seus companys demanen al director de la presó que els allotgi amb ells, i és així com van compartir cel·la amb dos d'aquells republicans capturats pels franquistes en ocupar Tànger. Un d'ells es deia Carlos, era d'origen xilè, i «havia vingut voluntari [a la guerra civil espanyola]». Segurament fos de les Brigades Internacionals, un dels aproximadament quaranta mil voluntaris (majoritàriament homes, però també dones) que d'arreu del món arribaren per a posar-se al costat de la República. «Era capità d'aviació i tenia uns trenta-cinc anys», segons els va dir, «s'havia refugiat a Tànger en acabar la guerra, on havia estat molt bé, fins que va ser ocupada i el van agafar». L'altre refugiat a Tànger, «era un home de mitjana edat, que havia estat governador d'Almeria», recordava Biel Riera⁷.

3.1.5. Hendaia

Al començament dels anys vuitanta del segle XX, un coronel de l'Exèrcit espanyol jubilat, MFM, ens xerrava de «la prudència i el bon encert de Franco al no ficar Espanya en la Segona Guerra Mundial», i això que aquest militar, que havia començat com a falangista amb l'esclat de la guerra civil espanyola, era mutilat de guerra del front rus on va ser ferit quan acompanyà la División Azul. Aquella idea sobre «l'habilitat i l'astúcia» de Franco estalviant més patiment als espanyols dels que ja havien sofert amb la seva guerra civil, la va difondre el règim franquista alguns anys després de l'entrevista d'Hitler i Franco a Hendaia (a la frontera amb França pel País Basc). Entrevista secreta, la finalitat de la qual era fixar els termes, les condicions, per a l'entrada d'Espanya en la guerra, i Franco, estava resolt a participar-hi al costat de l'Eix.

Quan es complien els setanta anys d'aquella entrevista, Ludger Mees publicava un article titulat, «El bulo (mundial) del Caudillo», on xerrava de la llegenda construïda pel franquisme en torn a l'idea de que «gràcies a una jugada tàctica genial, Franco va treure Espanya de la II Guerra Mundial»⁸; lle-

⁷ Entrevista amb Biel Riera Sorell, realitzada al Llar d'Ancians (Palma) el 16 d'agost de 2012.

⁸ Ludger Mees «El bulo (mundial) del Caudillo» *El País*, 24 d'octubre de 2010.

genda que arriba fins als nostres dies. La veritat és que l'Espanya de Franco sí participà en la Segona Guerra Mundial, doncs envià la División Azul, que si bé havia sorgit com una iniciativa falangista, fou duta a terme sota la direcció de l'Exèrcit franquista qui comandà no només els soldats sinó els falangistes i una petita flota aèria que van portar, i tots ells, estaven enquadrats dins la Wehrmacht (Les Forces Armades alemanyes). També l'Espanya franquista, col·laborà amb els Serveis Secrets de nazis i de feixistes dins i fora d'Espanya, «en una sort de guerra secreta lliurada en diversos fronts contra els interessos Aliats»⁹. I els franquistes abastirien així mateix, als nazis, de matèries primeres indispensables per a continuar la guerra, especialment de wolfram; com a pagament del deute contret durant la guerra civil espanyola. Però Franco volia anar més lluny, com es pot comprovar tot seguit, on es reproduïx el Protocol (el contracte) que Hitler presentà a Franco a Hendaia, i que signà dinou dies després (l'onze de novembre de 1940) Ramón Serrano Suñer, en qualitat de ministre d'Afers Exteriors espanyol. Després, es reproduïx igualment, una carta de Franco a Hitler als set dies de l'entrevista d'Hendaia.

El Protocol, havia estat redactat pels nazis, i acordat prèviament pels Governos italià i espanyol. Deia així:

«Hendaya, 23 de octubre de 1940

Los gobiernos italiano, alemán y español se han mostrado conformes en lo siguiente:

1.º El intercambio de opiniones entre el Führer del Reich alemán y el jefe del Estado español, siguiendo a esto conversaciones entre el Duce y el Führer, así como entre los ministros de Asuntos Exteriores de los tres países en Roma y Berlín, han dejado clara la presente posición de los tres países entre sí, y de la misma manera, las cuestiones implícitas al modo de llevar la guerra y que afectan a la política general.

2.º España declara estar dispuesta a acceder a la conclusión del Pacto Tripartito, llevado a cabo el 27 de septiembre de 1940 entre Italia, Alemania y Japón, y a este fin firmar, en la fecha que sea fijada por las cuatro potencias unidas, un protocolo apropiado que contemple su adhesión.

3.º Por el presente protocolo, España declara su conformidad al Tratado de Amistad y Alianza entre Italia y Alemania y al mencionado protocolo secreto complementario de 22 de mayo de 1939.

4.º En cumplimiento de sus obligaciones como aliada, España intervendrá en la presente guerra al lado de las potencias del Eje contra Inglaterra, una vez que la hayan provisto de la ayuda militar necesaria para su preparación, en el momento en que se fije de común acuerdo por las tres potencias, tomando en cuenta los preparativos

militares que deban ser decididos. Alemania garantizará a España ayuda económica, facilitándole alimentos y materias primas y se hará cargo, asimismo, de las necesidades del pueblo español y de la guerra.

5.º Además de la reincorporación de Gibraltar a España, las potencias del Eje afirman que, en principio, están dispuestas a considerar, de acuerdo con una determinación general que debe establecerse en África y que puede ser llevada a cabo en los tratados de paz después de la derrota de Inglaterra, que España reciba territorios en África en extensión semejante a la de Francia, pero siempre que las pretensiones alemanas e italianas contra Francia permanezcan inalterables. (Aquí le sigue una nota a pie de página que dice que la frase "protegiendo hasta aquí las reclamaciones alemanas que sean hechas contra Francia" fue corregida en la forma arriba indicada, por mano de S.E. el ministro de Asuntos Exteriores italiano conde Ciano.)

6.º El presente protocolo será totalmente secreto y los aquí presentes y firmantes se comprometen a guardar su más estricto secreto, a no ser que por común acuerdo decidan hacerlo público.

Hecho en tres textos originales, en italiano, alemán y español.»

L'anterior Protocol, es trobava dins dels documents publicats pel Departament d'Estat dels Estats Units, sota el títol: *Documents on German Foreign Policy 1918-1945*, procedents dels arxius secrets requisats el 1945 pels nord-americans al Tercer Reich¹⁰.

És a dir, a l'entrevista, Hitler lliurà a Franco i a Serrano Suñer el Protocol que dies després signà aquest últim, la qual cosa significava que Espanya es comprometia a entrar en la guerra, només quedava per fixar la data. Prèviament a la qual, els nazis facilitarien a Espanya, tant ajuda i preparació militar, com ajuda econòmica en forma d'aliments, matèries primeres, etcètera. No obstant això, set dies després de l'entrevista d'Hendaia i abans de la signatura de Serrano Suñer, Franco escrigué a Hitler una carta en la qual li detalla les compensacions que per entrar en la guerra d'Europa, Espanya hauria d'obtenir, doncs l'article número cinc del Protocol no ho especificava amb total claredat. Franco i Serrano Suñer ja havien protestat a Hendaia quan van veure que no totes les seves peticions estaven reflectides en aquell article sinó que s'expressaven vagament, però Hitler es va excusar dient, que com al dia següent s'entrevistaria amb Pétain, si els francesos s'assabentaven que en acabar la guerra perdrien molts dels territoris que administraven a Àfrica no voldrien defensar aquelles possessions. Encara així Franco, vol insistir en aquest punt i per això escrigué a Hitler la següent carta: ■

Continuarà al proper número

⁹ Heiberg & Ros, *La trama oculta de la Guerra Civil. Los servicios secretos de Franco 1936-1945*, Barcelona, Crítica, 2006, pàg. 221.

¹⁰ Citat per I. Merino, *Serrano Suñer...*, pàg. 220.

Mis antepasados y otros recuerdos...

Per Juan Hernández Jover

22ª entrega

A mi esposo lo he estado esperando años; creí que no había muerto, por lo que no me puse luto de él; me puse de mi hermano Francisco que lo mataron en un asalto los moros en

Castellón de la Plana el 13 de agosto de 1938, tres meses después de la desaparición de mi esposo. El otro hermano, cuando en Marzo del 39 acabó la guerra, seguía prisionero en Calatayud, mi madre, mi hija y yo fuimos a verle. Ví a muchos hombres, prisioneros de guerra, que estaban enjaulados como animales en corrales, cercados de alambradas como cerdos, en el suelo y luego les hacían trabajar duro en reconstruir vías del ferrocarril y carreteras y sacar escombros de todo lo que derrumbaron las bombas y los incendios; sí, sufrían un trato muy duro. Cuando bajamos las tres del tren (si es que aquello era un tren, sin cristales en las ventanillas), cuando llegamos a Teruel estaba nevando y algunos soldados de las filas nacionales y muchos marroquíes se marchaban a sus casas y un gallego con una manta tapó la ventanilla con unas púas que llevaba y un martillo y me dejó el capote para tapar a mi hija. Mi pobre madre venía sentada encima de unos fardos de ropa por no ir sentada en medio de dos moros; yo tenía entonces 26 años; me quedé viuda a los 25. De aquel viaje recuerdo que en Teruel, en la misma estación (pues el tren estuvo parado tres cuartos de hora) vendían bocadillos de pan integral y tortilla de patatas. Mi madre llevaba para el viaje monedas de plata de cinco pesetas, que en guerra escondimos, pues eso es lo que nos valió para poder viajar. Yo quería comprar muchos pero este chico me dijo que sólo comprásemos para "quitar el hambre", pues más adelante pararía el tren y el pan sería más blanco... yo casi no lo podía creer, ¡hacía tanto tiempo que no veía pan! y gracias a las naranjas, pues con ellas y las lentejas íbamos pasando. Mi nena me decía "mamá, mamá, compra mucho pan para llevarnos a casa y que coman todos: el yayo, la tía, el nene (que era yo)... en fin que parecía que estábamos fuera de España. A todo te acostumbras: a pasar hambre, a vivir en guerra, etc. y ya no tienes ese miedo

Mi tío Faustino Jover Pardo (1º izquierda)

cuando los milicianos decían que se llevaban la comida al frente para los que estaban luchando, aunque la realidad es que era para unos cuantos pues allí no llegaba nada, porque todo se sabe; ya nos daba lo mismo pasara lo que pasara.

Hasta el próximo capítulo

"Prisión Can Mir. Palma. 19 de diciembre de 1936

Apreciados padres, estoy bueno de salud y deseo que sea igual la vuestra y demas familia. Padres teneis que decirme haber como os encontráis de salud y de animos, teneis que estar tranquilos que pronto nos veremos. Padres os felicito por las fiestas de navidad y deseo que las paseis bien, tranquilos aunque no me tengais pronto estare con vosotros. Teneis que decirme haber si el niño es bueno con vosotros, si juega mucho con mi padre, decirme como os habla y si hace muchas travesuras, teneis que enseñarle a ser bueno como su abuelo. Tambien os pido por favor, que debeis proteger en todo lo que podais a mi hijo y mi esposa, ya que yo no las puedo proteger, protegerlos ustedes que teneis la libertad, y si necesitais algo ya lo sabeis, todo lo mio es vuestro. Juan con la otra carta me dijo que trabajaba con usted, y estoy contento que os va bien, cosa que yo encuentro muy de menos no poder trabajar, pero tenemos que tener paciencia. Padres teneis que decirme como a ido la hortaliza, haber si habeis tenido buena cosecha. Muchos recuerdos a todos y muchisimos besos al pequeño.

Gaspar Moragues

p.d. Juan escribeme muchas cosas no tengas pereza de escribir." ■

"Gaspar Moragues Comas de Can Juanito, Esporles"... mi abuelo.

Ajuda la Memòria!

Aquest és el compte de MdM per si voleu ajudar-nos amb qualsevol aportació per finançar l'Associació:

Colonya Caixa de Pollença:
2056 0004 49 4102006399

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00